

TRANSILVANIA ÎN OPERA POLIHISTORULUI SLOVAC MATHIAS BEL (1684-1749)

Eva Mârza, Andreea Mârza

Istoriografia românească, preocupată de cercetarea secolului al XVIII-lea, a acordat în treacăt atenție istoricului și polihistorului de proveniență slovacă Mathias Bel (1684-1749). Istoricul român își pune, cu siguranță, întrebarea de ce acest personaj, puțin cunoscut și citat în cercurile istorice românești, ar putea preocupa istoriografia românească¹.

Istoriografiile slovacă și maghiară i-au dedicat un mare număr de lucrări în trecut, dar și în deceniile mai apropiate. Recentele apariții se datorează amintirii anului morții lui Mathias Bel². Dintre autorii slovaci care au scris lucrări despre polihistor pot fi citați câțiva autori precum Samuel Mikoviny³, Pavol Jozef Šafárik⁴, iar dintre autorii mai vechi, care se ocupă de Mathias Bel într-un context mai larg, pot fi selectați Petrus Bod⁵, Alexius Horányi⁶, Michael Tertina⁷, Szinnyei József⁸, Christian Gottlieb Jöcher⁹ și mai mulți alți autori slovaci, maghiari, germani și chiar ruși.

¹ În anul 2009, se împlinesc 425 de ani de la nașterea lui Mathias Bel și 260 de ani de la moartea sa. Chiar dacă Mathias Bel nu și-a adus aportul la scrierea istoriei românești, în lucrările sale fundamentale istorico-geografice a avut în vedere, marginal, unele aspecte din istoria românilor din Transilvania, iar importanța sa pentru cercetările istorice ale secolului al XVIII-lea pentru Europa Centrală a fost subliniată de biografi, istorici și istorici ai literaturii din regiunea în care a activat, de la jumătatea secolului al XVIII-lea până în secolul al XXI-lea. Cu ocazia aniversării celor 300 de ani de la naștere, sărbătorită în anul 1984, numele lui Mathias Bel a fost introdus în calendarul UNESCO. *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)* [Dicționar biografic slovac de la anul 833 până la 1990], I, A-D, Martin, Matica slovenská, 1986, p. 184-185.

² *Matei Bel 1684-1749. Výchovná osobná bibliografia k 300. výročiu narodenia Mateja Bela* [Bibliografia personală selectivă elaborată cu ocazia celor 300 de ani de la nașterea lui Matei Bel], ediție îngrijită de Blažej Belák a kolektív, Martin, Matica slovenská, 1984, 198 p. (planșe); *Bél Mátyás Buda visszavivásáról*, fordította, a bevezetőt írta, a jegyzeteket és a glosszáriumot készítette Déri Balázs, Budapest, Zrínyi Katonai kiadó, 1986, 136 p.

³ *Epistola De Methodo Concinnandarum Mapparum Hungariae, Topographicum*, ad Virum Clarissimum Matthiam Belium Regiae, Scientiarum Societatis Berolinensis, Socium, Posonii, Typis Joannis Pauli Royer, 1732.

⁴ *Geschichte der slavischen Sprache und Literatur*, Ofen, 1826.

⁵ *Magyar Athénás*, Szeben, 1766; *Bod Péter, a historia litteraria művelője Tanulmányok*, szerkesztette Tüskés Gábor, Budapest, Universitas Könyvkiadó, 2004, passim.

⁶ *Memoria Hungarorum et Provincialium Scriptis [...]*, pars I, Viennae, 1775, p. 167-271; *Nova Memoria Hungarorum et Provincialium Scriptis [...]*, pars I, Pestini, 1792, p. 368-375

⁷ „Einige Beiträge zur Literaturgeschichte Ungerns”, în *Zeitschrift für und von Ungern*, IV (1803), p. 297-302.

Activitatea lui Mathias Bel (Matthias Belius, Bél Mátyás) și rezultatele acesteia sunt abordate de istoriografia slovacă, dar și de cea maghiară. Polihistor, geograf și editor, el a ocupat încă în timpul vieții sale un loc important în lumea oamenilor de știință din Europa, fiind membru corespondent al Academiei germane, *Akademie der Wissenschaften* din Berlin, *Royal Society* de la Londra, *Societas Latina* din Jena și *Societas incognitorum* din Olomouc¹⁰. Preocupat de formarea limbii literare slovace, de învățarea limbilor străine, el a scris lucrări de popularizare specifice veacului Luminilor. Omul epocii sale, numit de unii contemporani *Marea podoabă a Ungariei*, provine dintr-o localitate pur slovacă, mai puțin cunoscută astăzi, Očová, din regiunea pitorească aflată sub Munții Nízke Tatry (Tatra Mică). În tinerețea lui Mathias Bel, zona se afla în calea răscoalelor conduse de Emeric Thököly, Francisc Rákóczy, după ce scăpase nu de mult de vecinătatea turcilor¹¹.

Politica promovată de Curtea de la Viena, în persoana împăratului Carol al VI-lea, cât și a Mariei Tereza, a influențat devenirea intelectuală și maturitatea lui Mathias Bel. Împrejurările, în care Reforma și-a găsit teren în acest spațiu geografic, se oglindesc și în viața familiei Bel. Bazele educației le primește în mai multe școli din diferite localități, mai puțin însemnate din punct de vedere politic sau istoric, fiind susținut de binevoitori mai bogați, familia sa neavând resurse financiare suficiente pentru a-i oferi posibilitatea învățării în școlile destinate păturii bogate. Un punct de reper pentru formarea sa intelectuală poate fi socotit anul 1695, pentru care a fost găsit în matricolele Gimnaziului evanghelic de la Banská Bystrica. Peregrinările prin diferite școli se datorau sănătății precare a lui Mathias Bel, dar și faptului că școlile susținute de evanghelicici se desființau, pentru ca apoi să fie înființate altele, tot pentru scurtă vreme; în plus, poziția socială a dascălilor de religie evanghelică era fluctuantă la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea. Mari greutăți i-a ridicat elevului Bel limba de studiu. Chiar dacă limba slovacă a stat la baza materiilor învățate, *Grammatica* lui Aelius Donatus a reprezentat o treaptă dificilă de trecut. Instrucția primită la Banská Bystrica oferea elevilor, datorită conducerii benefice a rectorului Ján Pilárik¹², un evantai bogat de discipline,

⁸ *Magyar írók élete és munkái*, vol. 1, Budapest, 1891, p. 268-288.

⁹ *Allgemeines Gelehrten Lexicon*. Erster Theil A-C, Leipzig, 1750, p. 924-925.

¹⁰ *Matej Bel doba, život, dielo* [Matei Bel, epoca, viața, opera], Bratislava, Veda Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, 1987, p. 22.

¹¹ Ján Tibenský, *Veľká ozdoba Uhorska. Dielo, život a doba Mateja Bela* [Marea podoabă a Ungariei. Opera, viața și epoca], Bratislava, Ed. Tatran, 1984, p. 15-34; *Matej Bel doba, život, dielo*, p. 11-50.

¹² Ján Pilárik (Pilarikius) a fost scriitor, dascăl, predicator la Očová și Banská Bystrica (cca.1660-1708); a fost susținător al pietismului, autor al unor dispute despre instituția împăratului; vezi *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*, IV, M-Q, Martin, Matica slovenská, 1990, p. 465.

mai puțin obișnuite în școlile de până atunci: poetica, retorica, limba ebraică, filosofia morală, baza viitoarelor interese culturale și științifice ale lui Bel. Sub conducerea Rectorului, elevul său preferat citește operele lui Cicero și Seneca, poezia lui Ovidius și Horatius, primește și bazele limbii grecești. În anul 1700 trece, probabil, la Gimnaziul evanghelic de la Bratislava, cu scopul de a-și perfecționa cunoștințele de limba germană. Asupra acestui an biografii săi nu au căzut, încă, de acord. Pentru a învăța limba maghiară a schimbat școala cu cea din Veszprém și Pápa, iar la scurt timp revine la Gimnaziul de la Banská Bystrica, unde studiază în continuare limbile greacă și ebraică, istoria, retorica, dreptul, filosofia și bazele teologiei. Este segmentul din viața sa, în care a scris lirică în limba cehă, numită „bibličina” (limba *Bibliei de la Králice*, limbă folosită de intelectualitatea slovacă în această perioadă).

Următorul popas în treptele instrucției lui Mathias Bel este reprezentat de plecarea la Halle, în anul 1704, după încheierea studiilor la Banská Bystrica. Aici a studiat la facultățile de filosofie și teologie, avându-i ca profesori pe August Hermann Francke (teologia morală), Joachim Justus Breithaupt (dogmatică), Cristoph Cellarius (limba latină) ș.a. Universitatea din Halle era în vremea lui Mathias Bel centrul pietismului german, care i-a influențat viitorul, mai ales în cariera pe care a îmbrățișat-o, devenind dascăl¹³. Chiar dacă și-a terminat studiile prin susținerea disertației cu titlul *Forma sanorum verborum*¹⁴, nu se întoarce acasă din cauza războiului, în ciuda ofertei ferme pentru ocuparea postului de profesor la Banská Bystrica. Între anii 1707-1708 a acceptat funcția de rector la școala din Klosterberg de lângă Magdeburg. Perioada petrecută la Halle și Klosterberg nu este semnificativă, încă, pentru preocupările culturale și științifice, prin care se va remarca în viitor.

Anul 1708 va fi anul întoarcerii sale acasă, în Slovacia. Va fi numit vicerector ajutor de rector la Gimnaziul din Banská Bystrica, rector fiind fostul său profesor și protector Ján Pilárik. Totodată, Bel a fost numit și ajutor de predicator pentru enoriașii slovaci și germani la biserica Sf. Elisabeta de lângă spitalul din același oraș. Se afla în pericol de moarte, atunci când orașul a fost asediat de armatele imperiale, care au executat mai mulți participanți la răscoala lui Rákóczi, iar Bel i-a însoțit la eșafod, unde li s-a adresat în slovacă, maghiară și germană¹⁵; se afla deja în disgrația unor pături dușmane ideologiei pietiste, al cărei susținător fervent era. Până în anul 1714 a îndeplinit funcția de rector al

¹³ *Matej Bel doba, život, dielo*, p. 22-23.

¹⁴ Editată la Halle, 1708.

¹⁵ Însuși Mathias Bel era susținătorul lui Francisc Rákóczi, care a promis protestanților libertate de exprimare religioasă.

Gimnaziului, perioadă în care s-a preocupat de activitatea pedagogică și științifică¹⁶.

Aflat încă sub influența sistemului de învățământ german, Mathias Bel a încercat să introducă metode noi în educarea tinerei generații. În acest scop, a elaborat *Leges gymnasii Neosoliensis A. C. renovatae. Rector Matthias Bel*¹⁷. A accentuat calitatea învățării limbii latine, folosind manualul profesorului Christophorus Cellarius din Halle. De fapt, în anul 1717 a tipărit chiar manualul *Grammatica Latina*¹⁸ în folosul dascălilor și învățăcelilor, încercând să modernizeze metodele de învățare socotite depășite. În anul următor a publicat un alt manual pentru învățarea limbii germane.

Atacurile din partea dușmanilor religiei evanghelice au contribuit la hotărârea lui Bel de a se muta cu familia, pe care și-a întemeiat-o încă la Banská Bystrica, la Bratislava, unde a preluat funcția de rector al Gimnaziului evanghelic de acolo. Bratislava a devenit, poate și prin contribuția sa, centrul pietismului – *parvum Halle*¹⁹. În anul 1719 a obținut funcția de predicator al bisericii evanghelice la Bratislava, urcând în rang superior, calitate de care a beneficiat timp de 30 de ani, până la sfârșitul vieții. Îndeplinirea acestei funcții i-a permis lui Bel să acorde mai mult timp studiului, propunându-și proiecte ample în domeniul istoriei și geografiei.

Activitatea sa la Bratislava a avut impact asupra unor acțiuni ai reprezentanților protestantismului. Bel a urmărit atent toate acțiunile protestanților de la Viena și Praga. A încercat, împreună cu unii dintre membrii Comisiei de culte de la Pesta, apropierea calvinilor și luteranilor cu alte religii din Ungaria, dar s-a străduit să contribuie și la găsirea căilor de comunicare între evanghelici și calvini. Astfel, și-a creat mulți dușmani chiar și dintre reprezentanții preoțimii calvine și luterane; cunoscută este dușmănia dintre Mathias Bel și Daniel Krman, susținătorul luteranismului ortodox; această dușmănie a influențat colaborarea dintre cei doi pe câmpul literar prin schimb de materiale, editare de literatură religioasă. Relațiile dintre ei s-au îmbunătățit în jurul anului 1720 și au durat până la moartea neașteptată a lui Daniel Krman²⁰.

¹⁶ Pentru tipar a pregătit mai multe lucrări, dintre care amintim: *Nový zákon* [Noul Testament], Halle, 1709; *Historiae linguae Hungaricae libros [...]*, Berlin, 1713.

¹⁷ Neosolium este astăzi Banská Bystrica, Slovacia.

¹⁸ *Grammatica Latina Facilitati Restituta [...] ad modum Celeb. Christophori Cellarii ita adornata, ut sine Donati ambagibus, reiectis superfluis, demtoque discendi ratio, solida latinitatis fundamenta poni possint [...]*, Leutschoviae, Typis Breverianis, MDCCXVII.

¹⁹ http://sk.wikipedia.org/wiki/Matej_Bel (22.12.2008).

²⁰ Daniel Krman a fost reprezentant al Bisericii evanghelice, absolvent al universităților din Leipzig și Wittenberg. A fost dascăl, rector la mai multe gimnazii din Slovacia, predicator

Mathias Bel a desfășurat o bogată activitate științifică, din care au rezultat cca. 50 de lucrări, studii și articole în limbile latină, germană, maghiară și cehă – „biblică”²¹. Chiar dacă nu a scris neapărat în limba vorbită de populația slovacă din Očová, localitatea natală, sau de la Banská Bystrica, toate lucrările sale istorico-geografice tratează, în primul rând, regiunile locuite de slovaci. Îl preocupa modul de viață, obiceiurile, portul popular. Într-o măsură importantă studiază poporul maghiar în contextul mai vast al Ungariei istorice. Îl preocupa descrierea geografico-istorică a Ungariei istorice, limba popoarelor care au trăit în această zonă, religia lor. Este interesant că marea majoritate a lucrărilor sale a apărut la edituri străine.

Realizând lucrări de anvergură, Mathias Bel și-a bazat mult colaborarea pe corespondența cu erudiți ai vremii din Europa occidentală, dar și din Europa de Sud-Est, persoane pe care nu a omis să le menționeze în operele editate; se află printre ei mai ales dascălii, preoții, medicii și erudiții locurilor cercetate. În tinerețe a avut ocazia să cunoască multe personalități ale vieții științifice de pe teritoriul Slovaciei de astăzi, iar în urma călătoriilor sale a intrat în contact atât cu reprezentanți ai Bisericii evanghelice, cât și cu fruntași ai vieții culturale și politice de la Budapesta și Viena. Opera sa istorico-geografică vizează, în părțile sale esențiale, dar totuși marginal, și teritoriile transilvane, mai cu seamă cele de la granița vestică, Banat, Zarand, Bihor și, în unele situații, pe care le vom arăta mai jos, ajunge chiar în centrul Transilvaniei.

Cercetările pregătitoare pentru proiectele sale geografico-istorice au fost marcate, încă din anul 1716, de călătorii de studii prin Ungaria; drumurile îl vor aduce chiar până în Transilvania. Aceste călătorii vor fi continuate în timpul vacanțelor de vară, în anii următori. Informațiile adunate au devenit sursa mai multor viitoare lucrări, dintre care ne-am oprit la trei proiecte principale: *Hungariae Antiquae et Novae Prodromus, cum Specimine quomodo in Singulis Operis Partibus elaborandis [...] Matthias Belis Pannonius*²², *Notitia Hungariae Novae Historico Geographica, divisa in Partes Quatuor, quarum Prima, Hungariam Cis-*

evangelic (1663-1740); vezi *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*, III, K-L, Martin, Matica slovenská, 1989, p. 268-269.

²¹ *Matej Bel 1684-1749*, passim.

²² Lucrare apărută la: Norimbergae, sumptu Petri Conradi Monath Bibliopolae, Anno MDCCXXIII. Pentru analiză am folosit exemplarul de la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj, cota 174843.

*Danubianam; altera, Trans-Danubianam; Tertia, Cis-Tibiscanam*²³ și *Adparatus ad Historiam Hungariae, sive Collectio Miscella, Monumentorum ineditorum partim [...]*²⁴.

Hungariae Antiquae et Novae Prodromus reprezintă, cronologic, prima din lucrările istorico-geografice de mari proporții proiectate în tinerețe. Apare într-o formă elegantă, format *in folio* ilustrat prin numeroase gravuri, cu dedicația directă pentru împăratul Carol al VI-lea. Pe parcursul vieții împăratului, Mathias Bel a beneficiat de bunăvoința sa și chiar de susținere financiară. Lucrarea este alcătuită într-o limbă latină cultivată. *Prodromus*, cum este numită această lucrare de cei mai mulți autori, este o introducere (Einführung) în istoria vechii și mai noi Ungarii, cu prezentarea metodologică a demersului propus de autor. Pentru prima parte autorul a folosit surse de informare antice: Priscus Rhetor, Iuvenus Caelius, citate din Herodot, Josephus Flavius, Iustinus Diodorus Siculus, Platon, Strabo, dar și Ianus Pannonius cu lucrarea *Annalium Hungaricorum*, Nicolaus Olahus, Stephanus Zamosius, Martinus Szentiványi și mulți alți autori. În elaborarea operei folosește notele de subsol („in calceo”).

Proiectul lui Mathias Bel este format din două mari părți independente, care formează totuși o singură operă, unitară. Prima parte, *Hungariae Antiquae [...]*, se compune din patru cărți (79 pagini); oferă un cadru în care discută vechimea sciților, a vechilor unguri; urmează cartea despre huni și așezarea lor în Câmpia Dunării; nu-i ocolește pe avari și huno-avari, care au sosit, după părerea autorului, în Câmpia Panonică în anul 888. Partea a doua a *Prodromului*, *Hungaria Nova*, conține trei părți principale: istorică, geografică și condiții naturale, în urma cărora a planificat încă alte trei cărți: politică, diplomatică și genealogico-heraldică. Acesta este segmentul din lucrare în care, vorbind despre orașele regale libere, sunt menționați principii Transilvaniei Sigismund Báthory, Gabriel Bethlen, Georghe Rákóczi I. Se preconiza prezentarea tuturor comitatelor din Ungaria cu toate specificațiile istorice și geografice, pe care Bel le propunea în *Praefatio*. Transilvania este menționată în cadrul capitolului în care au fost tratate salinile din Ungaria. Această a doua parte a lucrării relevă, prin exemple luate de pe teritoriul Slovaciei, în primul rând, descrierea apelor minerale, minelor, viticulturii, salinelor (și despre cele aflate în Maramureș) etc. Informații despre Transilvania au fost identificate atunci când, la sfârșitul

²³ Lucrare elaborată de Mathias Bel în colaborare *accedunt Samuelis Mikovini Mappae [...]*. Tomus Primus, Viennae Austriae, Impensis Paulii Straubii Bibliopolae, Typis Johannis Petri van Ghellen, Anno MDCCXXXV, 1746, 1737, 1742 (la Biblioteca Universitară „Lucian Blaga” din Cluj am identificat volumele 2-4, cote 28402, 89122).

²⁴ [...] *in Decades partitus est, et Praefationibus, atque Notis illustravit, Matthias Bel* Posonii, Typis Joannis Paulli Royer, MDCCXXXV.

lucrării, autorul vorbește despre unguri și națiuni care trăiesc în Ungaria, se ocupă de portul și moravurile lor, incluzându-i pe valahi în această descriere.

Lucrând la acest proiect cultural și științific de proporții, Mathias Bel a constatat că viața în Ungaria primelor decenii ale secolului al XVIII-lea nu era pregătită pentru a da răspunsuri la problemele pe care el și le-a propus în prefața *Prodrom*-ului. Nu a găsit suficienți colaboratori erudiți și disponibili ca să poată cuprinde toate segmentele propuse, și treptat a renunțat la dimensiunile inițiale ale lucrării, imposibile de dus la bun sfârșit de o singură persoană²⁵. Și-a concentrat atenția la elaboratul din care a rezultat *Notitia Hungariae Novae* [...].

Notitia a apărut în patru părți și cuprinde descrierea comitatelor Ungariei, în special a celor aflate pe teritoriul de astăzi al Slovaciei. Asemenea cazului anterior, Bel a avut colaboratori, chiar dintre studenți, care au cules informații geografice, istorice, cele ce privesc condiții naturale din comitatele Nitra, Trenčín, Bratislava, Turiec ș.a. Locuitorii, instituțiile administrative, familiile nobiliare, orașele regale libere, cetățile, castelele formează coloana descrierii fiecăruia dintre cele 10 comitate, pe care a reușit să le finalizeze. Geograful slovac Samuel Mikovíni, profesor la Academia minieră de la Banská Štiavnica, a realizat ilustrații în cupru, reprezentând mai ales hărțile unor locuri descrise cu schema drumurilor etc. Lucrarea a fost tipărită, și de această dată, cu susținerea împăratului Carol al VI-lea.

S-a păstrat, până astăzi, o informație curioasă despre restul lucrării rămasă în manuscris. Aceasta ar fi fost vândută în anul 1770 episcopului Iosif Bat'ani (sic!) din Cluj, dar în timpul transportului pe Dunăre, în anul 1770, ar fi suferit serioase deteriorări din cauza răsturnării corabiei în care se afla²⁶.

Notitia a cunoscut mai multe ediții ulterioare, corectate și completate cu informații noi după moartea lui Mathias Bel și editate în anii 1753, 1777 etc. de discipolii săi Jan Severini, cartograful Jan Tomka-Sásky, și poartă titlu asemănător²⁷. În aceste ediții din *Notitia*, realitățile transilvane sunt mult mai

²⁵ *Matej Bel život a dielo*, p. 163.

²⁶ http://sk.wikipedia.org/wiki/Matej_Bel (5.05.2009). Pe pagina citată este menționat un Iosif Bat'ani, episcop de Cluj, informație care nu corespunde din punct de vedere istoric; însă, în contextul actual nu putem interveni în sursa citată, neputând verifica deocamdată de unde provine informația. Despre un episod legat de episcopul Ignatius Batthyány, care a cumpărat biblioteca Cardinalului vienez Christophor Migazzi și transportul ei pe apele Dunării există informații, însă evenimentul are loc abia în anul 1782 și nu în 1770. De asemenea, în documente nu se pomenește accidental menționat în *wikipedia*. Vezi Ileana Dârja, *Fondul Migazzi surse documentare I. Catalogul cărților cardinalului Christophor Migazzi*, Alba Iulia, 1998, p. 12-13.

²⁷ *Compendium Hungariae Geographicum ad Exemplar Notitiae Hungariae Novae Historico-Geographicae Matthiae Bel in Partes IV. Ut pote, Hungariam Cis-Danubianam, Trans-Danubianam, Cis-Tibiscanam, Trans-Tibiscanam, et Comitatus, Divisum [...]*, Posonii, Litteris Ioannis Michaelis Landerer, Typographi, MDCCLIII.

prezente decât în ediția princeps. Începând cu secolul II și Dacia Traiana, se citează *Cronica* lui Anonimus, *Compilatae Constitutiones*. În contextul conlocuirii populațiilor în acest spațiu, se vorbește despre unguri, sași și secui și religia fiecăruia; tot aici sunt menționați românii și religiile îmbrățișate de ei, episcopii lor, învățământul, apoi sunt descrise, sumar, principalele orașe ale Transilvaniei și alte teme din istoria și geografia regiunii, însă tot într-o formă prescurtată.

Istoriografiile românească, slovacă și maghiară își dispută paternitatea asupra lui Nicolaus Olahus, autorul lucrării *Hungaria sive de originibus gentis, regionis, situ, divisionis habitum atque opportunitatibus, liber singularis nunc primum in lucem editus, decadis I monumentum I. Accesit eisdem, compendiarium aetatis suae chronicon*. Din punctul nostru de vedere, Mathias Bel a fost primul editor al lucrării²⁸, incluse în *Adparatus ad Historiam Hungariae, sive Collectio Miscella, Monumentorum ineditorum partim, partim editorum, sed fugientium. Conquisuit in decades partitus est & Praefationibus, atque Notis illustravit, Mathias Bel*²⁹.

Adparatus este rezultatul unui indiscutabil efort cultural și editorial din partea lui Mathias Bel. În prefața lucrării își exprimă dorința de a publica izvoare inedite din istoria Ungariei. Își susține cercetarea prin publicarea documentelor, inscripțiilor epigrafice, monedelor, sigiliilor, predicilor funebre, actelor sinodale, arhivelor private, inclusiv a unor genealogii familiare etc. Cele mai multe dintre informațiile cuprinse în lucrare se află la prima editare, ele fiind descoperite în biblioteci și arhive. Copia manuscrisului lui Nicolaus Olahus *Hungaria* a primit-o de la fostul său discipol, avocatul Ștefan Žitkovský³⁰. Este interesant de menționat că, în efortul său editorial, necomentat în acest context de editor, Bel a inclus în *Adparatus* încă o lucrare, care îl are în atenție pe Attila, anume a lui Iuvenci Coelii Calani Dalmatae, *Attila*³¹. Faptul că Mathias Bel era interesat de Attila demonstrează o altă lucrare despre el tipărită prin contribuția colaboratorilor și sub îngrijirea sa: *Attila, Missis Acceptisque Legationibus, Illustratis*³².

Pe lângă alte lucrări incluse, *Adparatus* mai cuprinde și textul sibianului Michael Siglerius³³, *Chronologiae rerum hungaricarum, transilvanicarum et vicinarum*

²⁸ Nicolaus Olahus, *Ungaria. Attila*, ediție bilingvă, traducere, cuvânt înainte și note: Antal Gyöngyvér, Institutul European, 1999, p. 14.

²⁹ Posonii, Typis Joannis Paulli Royer, MDCCXXXV.

³⁰ Matej Bel *doba, život, dielo*, p. 241.

³¹ [...] *post Venetam et Ingolstadiensem editionem, tertium recusus, recognitis et notis uberrimis illustratus, Decadis I monumentum III*.

³² *Ex Prisco Rhetore Sophista, Post Davidis Hoeschelii, Caroli Cantocleri, Henrici Valesii, et Philippi Labbei Curas, edidit, atque Notas adiecit, Matthias Bel Adparatus Ad Historiam Hungaricam, Decadis II. Monumentum I, Posonii, Apud Haeredes Royerianos, Anno MDCCXLV*.

³³ Autorul lucrării Michael Siglerius, cronicar sas, a fost notar în Sibiu și a trăit în secolul al XVI-lea.

regionum libri duo, nunc primo in lucem editi, care ocupă o importantă parte din economia volumului citat. În contextul publicării acestor surse documentare, Bel poate fi considerat îngrijitor de ediție, comentariul său se află în introducerea documentului sau în note.

Opera lui Mathias Bel este puțin cunoscută istoriografiei românești contemporane. Proiectele sale de mari dimensiuni, nu întotdeauna îndeplinite în totalitate, pot fi încadrate în preiluminismul european. În spațiul geografic în care a creat, opera sa nu a rămas uitată, dovada sunt ediții „post mortem”, revizuite și completate mai ales de foștii săi discipoli³⁴. Cert este că aceste reeditări, mai vaste decât edițiile princeps ale lui Mathias Bel, cuprind mai multe informații geografico-istorice despre românii din Transilvania³⁵. Concluzia istoricilor slovaci asupra operei lui Mathias Bel este, pe alocuri, critică. Chiar dacă niciodată nu s-a dezis de apartenența sa la *natio slavica*, istoria profesată de el are un caracter de *instrumentum regni*. Într-un context istoric mai larg susține vechimea atât a ungarilor și nemților, cât și a slovacilor. Prin întreaga operă, Mathias Bel a militat pentru apropierea și buna conviețuire a popoarelor Ungariei istorice. La nivelul evoluției culturii, științei și politicii începutului secolului al XVIII-lea, Mathias Bel, editor al primului ziar de pe teritoriul Ungariei, *Nova Poseniensia (Bratislavske noviny)*, autor și editor de manuale în limbi străine, care s-au folosit pe tot parcursul secolului al XVIII-lea, prefațator de lucrări științifice, autor de poezie, rămâne omul epocii sale.

³⁴ Avem în vedere, spre exemplu: *Compendiolum Regnorum Slavoniae, Croatiae et Dalmatiae, Gallicae et Lodomeriae Magnique Principatus Transilvaniae Geographicum Supplementis et Notis Brevibus illustratum*, Posenii et Cassoviae, Sumptibus Joan. Michaelis Landerer, MDCCLXXVII [1777].

³⁵ După moartea sa, a rămas un mare fond de manuscrise interesante pentru istoriografia slovacă, maghiară, română ș.a. Cf. *Bél Mátyás kézíratai a pozsonyi evangélikus líceum könyvtárában (Katalógus) – Catalogus manuseriptorum Matthiae Bél, quae in bibliotheca Lycei Evangelici Poseniensis asservantur*, összeállította - Composit Tóth Gergely, Budapest, Országos Szechenyi Könyvtár, Gondolat kiadó, 2006.